

Språk- og leseutvikling i Rælingen

Jf. vedtak i styringsgruppa 19.06.13
Rev. desember 2013 og februar 2016

Bakgrunn og hensikt

Alle barn og unge i Rælingen skal følges opp av kompetente fagpersoner som tilrettelegger for god språk- og leseutvikling og som sørger for riktig hjelp og støtte når det er behov for det. Den første oppfølgingen skjer allerede på helsestasjonen fordi tidlig talespråklige ferdigheter har stor betydning for innlæring, skriftspråkutvikling og faglige prestasjoner senere (Frost, 1999; Hagvedt, 1996; Olaussen, 1996).

Språk- og leseutvikling i Rælingen gir informasjon om arbeid med språk- og leseutvikling i kommunen, men er først og fremst et felles faglig grunnlag for ansatte i Rælingens barnehager og skoler. Dette grunnlaget skal bidra til god kvalitet på språk- og lesestimulerende tiltak på individ- og systemnivå.

Språk- og leseutvikling i Rælingen er utarbeidet av en tverrfaglig sammensatt arbeidsgruppe (PPT, forebyggende helsetjenester, kommunale og ikke-kommunale barnehager, skoler og prosjektleder for Prosjekt rælingskolen).

Språk- og leseutvikling i Rælingen erstatter *Kommunal håndbok. Arbeid med barn og unges språkstimulering og lese- og skriveferdigheter (2007)*

*Hvorfor vi skal
lese? For å øke
vår innsikt,
legge av våre
fordommer og
bli i stadig
høyere grad
personligheter*

Georg Brandes

Planen ble godkjent av rådmannsgruppa 19. juni 2013, og den ble innført fra august 2013.

Slurv ikke med språket! Evnen til å uttrykke seg i ord er av aller største betydning. Nest etter å kysse finnes det ikke noe mer spennende form for kontakt. Ernest Hemingway

Læring og utvikling

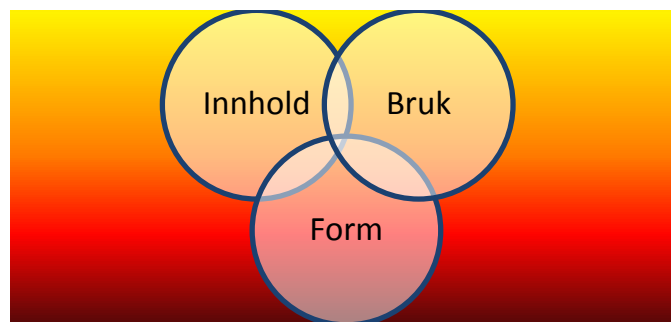
Lev Vygotsky er en sentral teoretiker innen utviklingspsykologien som er opptatt av at barnet lærer i samspill med omgivelsene. Med dette som utgangspunkt utviklet han teorien om nærmeste utviklingszone.

Den nærmeste utviklingssonen er avstanden mellom det eksisterende utviklingsnivået slik det bestemmes gjennom selvstendig problemløsning og det potensielle utviklingsnivået slik det bestemmes gjennom problemløsning under voksen veiledning eller i samarbeid med dyktigere jevnaldrende (Vygotsky 2001:159).

Sagt med andre ord er det eksisterende utviklingsnivået det barnet klarer på egenhånd. Det potensielle utviklingsnivået er det barnet klarer med hjelp av en voksen eller en mer erfaren jevnaldrende. Forskjellen mellom disse to kaller Vygotsky den nærmeste utviklingssonen, og den beste læringen er den som foregår her (Vygotsky 2001:163). Hovedpoenget er at det barnet klarer med hjelp i dag, viser hva barnet klarer på egenhånd i morgen.

Språkets innhold, bruk og form

Bloom og Lahey (1978) betrakter språket som en helhet bestående av tre deler som er gjensidig avhengige av hverandre.

Fra *Språk i barnehagen – mye mer enn bare prat*, Udir 2013

I modellen har språket en innholdsside, en formside og en bruksside. Disse områdene må samordnes for at språket skal kunne brukes både muntlig og skriftlig. Språket utvikles i en kontinuerlig og gjensidig kommunikasjon mellom omgivelsene og den enkeltes forutsetninger, språkforståelse, språkproduksjon og uttale.

Språkets innhold (semantikk): handler om betydningen eller meningsinnholdet i ord og setninger. En grundig forståelse av språkets innhold er grunnleggende for å utvikle gode ferdigheter av språkets form.

Språkets bruk (pragmatikk): handler om bruk og tolking av språk i samspill og kommunikasjon med andre, altså språkets sosiale funksjon.

Språkets form (fonologi, morfologi, syntaks): handler om hvordan språket er bygget opp, grammatiske prinsipper og uttale. God ord- og begrepsforståelse er en forutsetning for å mestre språkets forside.

Språkutvikling i barnehagen

Ett av hovedmålene med *Stortingsmelding 41(2008-09) Kvalitet i barnehager* var å styrke barnehagen som læringsarena. Det ble pekt spesielt på barnehagens oppgave med tilrettelegging for et rikt og stimulerende språkmiljø

I meldingen beskrives språk, begrepsforståelse og evne til å kommunisere med andre som en forutsetning for å kunne delta aktivt i et sosialt og kulturelt fellesskap og som grunnlag for å utvikle matematikkforståelse og lese- og skriveferdigheter. Videre understrekes det at et godt språkmiljø forutsetter kompetente voksne med gode språkkunnskaper og kunnskap om og evne til å forstå barns ulike uttrykksformer.

I *Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen* (Kunnskapsdepartementet, 2009) legges det vekt på fem aktiviteter som er særlige fruktbare for barns språkutvikling:

- Språkutviklende samtaler
 - Hverdagssamtaler
 - Her og nå samtaler
 - Samtaler med utgangspunkt i barns erfaringer og interesser
 - Spørsmål som motiverer
 - Forberedte samtaler
- Språk som sanseopplevelse og musisk fenomen
 - Rim, regler, dikt og sang
 - Snakke om lyder, ord og språk
 - Språk som samtaleemne gjennom drama
- Språkutviklende fortellinger og høytlesning

- Oppmuntre barn til å fortelle selv fra opplevelser, diktet opp
- Dialogstøtte (støttende stillas) fra voksne
- Fortellinger fra eventyr, bøker og filmer
- Litteraturformidling for hele barnegruppen
- Bruke gjenstander, la barna se og høre samtidig
- Motivere barn for lesing
- Samtale om innholdet i det vi leser

- Språktilegnelse gjennom lek
 - Utvikle tenkning gjennom lek
 - Erfaringer med grunnleggende begreper, gjenstander og ulike materiell
 - Regellek
 - Rollelek

- Skriftspråkstimulering
 - Tekstforståelse
 - Tekstskaping
 - Skriftstimulerende materiell

I *Språk i barnehagen – mer enn bare ord* (Udir, 2013) gis disse rådene for arbeid med å skape et godt språkmiljø for alle barna og støtte språktilegnelsen til enkeltbarnet:

- Gi barna erfaringer i å bruke språket
- Møte barnet på deres nivå og arena
- Se omsorg og lek, danning og læring (språklæring) i sammenheng, la barna oppleve meningsfulle sammenhenger i hverdagen.
- Bruke hele barnehagehverdagen som arena for kommunikasjon og språkutvikling
- Arbeide med språk systematisk; kunnskapsbasert, reflekter, planlagt, begrunnet, organisert, målrettet og helhetlig.

Les mer her om språkutvikling i barnehagen her : [Språkmiljø og språkstimulering i barnehagen](#)

Om språklig kompetanse i rammeplan for barnehagen

Småbarnsalderen er den grunnleggende perioden for utvikling av språk. Samhandling gjennom kroppsspråk og lek med lyder er en vesentlig del av det lille barnets måte å nærme seg andre mennesker på. At voksne oppfatter og bekrefter barns uttrykk og samtidig setter ord på deres inntrykk og opplevelser, er av avgjørende betydning for videre utvikling av talespråket. Språket er personlig og identitetsdannende og nært knyttet til følelser. Morsmålet er viktig for opplevelse av egen identitet og mestring på mange områder. Et godt utviklet morsmål er en grunnleggende forutsetning for den videre språklige utviklingen, også når det gjelder skriftspråk og leseforståelse.

Barnehagen må sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker og følelser. Alle barn må få et rikt og variert språkmiljø i barnehagen. Noen barn har sen språkutvikling eller andre språkproblemer. De må få tidlig og god hjelp.

Personalet er viktige som språklige forbilder. Samtaler, høytlesing og varierte aktiviteter som beskrevet under fagområdet kommunikasjon, språk og tekst vil være viktige sider ved barnehagens innhold.

Fra kapittel 5 - Språklig kompetanse

Om kommunikasjon, språk og tekst i rammeplan for barnehagen

Tidlig og god språkstimulering er en viktig del av barnehagens innhold. Kommunikasjon foregår i et vekselspill mellom å motta og tolke et budskap, og å selv være avsender av et budskap. Både den nonverbale og den verbale kommunikasjonen er viktig for å utvikle et godt muntlig språk. Å få varierte og rike erfaringer er avgjørende for å forstå begreper. Å samtale om opplevelser, tanker og følelser er nødvendig for utvikling av et rikt språk. Tekst omfatter både skriftlige og muntlige fortellinger, poesi, dikt, rim, regler og sanger. Viktige sider ved kulturoverføringen er knyttet til kommunikasjon, språk og tekst.

Gjennom arbeid med kommunikasjon, språk og tekst skal barnehagen bidra til at barna

- lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne*
- videreutvikler sin begrepsforståelse og bruker et variert ordforråd*
- bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer, til å løse konflikter og å skape positive relasjoner i lek og annet samvær*
- får et positivt forhold til tekst og bilde som kilde til estetiske opplevelser og kunnskaper, samtaler, og som inspirasjon til fabulering og nyskaping*
- lytter til lyder og rytme i språket og blir fortrolige med symboler som tallsiffer og bokstaver*
- blir kjent med bøker, sanger, bilder, media m.m.*

Fra kapittel 3.1 - Kommunikasjon, språk og tekst

Progresjonsmål i Rælingens kommunale barnehager

Kommunikasjon, språk og tekst i barnehagen

ALDER	MÅL	TILTAK
5-6 ÅRINGENE (SKOLESTARTERE)	<p>Bruker sitt språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer</p> <p>Lytter til lyder og rytmer i språket</p> <p>Blir fortrolig med tallsiffer og bokstaver.</p> <p>Blir kjent med bøker, sanger, bilder og media med mer.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Lek med fonemer. Hvilken lyd begynner ordet med? Dette utvikler barnets forståelse for hva en bokstav står for.• Ha primærfokus på språklyder, sekundærfokus på bokstaver. Målet er at barna forstår at bokstavene betyr noe, og at de blir brukt til å lage ord med.• Øv på å kunne forklare enkle tidsbegreper, nåtid og fortid.• Tøys med språket, lag historier, vitser og eventyr sammen med barna.• Arbeid med fonologisk bevissthet knyttet til bokstaver
3-4 ÅRINGENE	<p>Bruker sitt språk til å løse konflikter.</p> <p>Bruker sitt språk til å skape positive relasjoner i lek og annet samvær.</p> <p>Får et positivt forhold til tekst og bilde som kilde til estetiske opplevelser og kunnskaper, samtaler, og inspirasjon til fabulering og nyskaping</p>	<ul style="list-style-type: none">• Lek med rim og la barna lage egne ord. Snakk om at det skal føles likt inni munnen på slutten av ordene.• Gå over til bøker med litt mer tekst. Sett ord på gjenstander og bruk beskrivende kommentarer på barnas lek og andre gjøremål.• Klassifiser begreper (mat, dyr)• Del ord i stavelser og trekk stavelsene sammen til ord. Klapp/hopp stavelser i korte og lange ord.• Øv på dialog, sammenhenger, motsetninger, farge-, form- og størrelsesord.• La barnet fullføre setninger, selv om det kan ta tid
1-2 ÅRINGENE	<p>Lytter, observerer og gir respons i gjensidig samhandling med barn og voksne.</p> <p>Bruker sitt nonverbale og verbale språk for å uttrykke følelser, ønsker og erfaringer.</p> <p>Bruker variert ordforråd.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Auditiv oppmerksomhet gjennom lytteleker, rim, regler, sang, klappe stavelser og høre forskjell på ulike lyder.• Bruk billedbøker og snakk om opplevelser i hverdagen.• «Bade i språket» - gi en umiddelbar respons på barnets non-verbale signaler.

Dersom språk skal læres, må
det brukes og de voksne må
lytte

Samhandling er nøkkelen
til å lære språk

Få et begrep og du kan begripe

Glede og trygghet
skaper deltakelse

Spenning vekker interessen

Forventning øker nysgjerrigheten

Lek og latter styrker læring

Utarbeidet på grunnlag av
Snakkepakken. Et språkutviklingsverktøy for barnehage og småskole.
Ihlen, L.F, Malinovsky, L. (1998)

Forholdet mellom språk og lesing

Barnets tidlige talespråklige ferdigheter har stor betydning for deres læring, skriftspråk-utvikling og faglige prestasjoner senere i skolen (Frost, 1999; Hagvedt, 1996; Olaussen, 1996).

Det er spesielt barnets fonologiske bevissthet og vokabular som er viktige for den senere leseutviklingen. Fonologisk bevissthet spiller en viktig rolle ved begynnende leseopplæring der avkodingen er sentral. Leseforståelse som korrelerer høyt med vokabular, utvides etter hvert som barnet blir eldre og ferdighetene styrkes. Ordforråd er særskilt viktig for leseopplæring hos to-språklige barn (Aukrust 2005: 25; Lervåg og Aukrust 2010).

Forskning viser at tiltak som er knyttet til fonologisk bevissthet og avkoding i leseforståelsen, har en betydelig effekt på barnets senere leseforståelse. Arbeid med fonologisk bevissthet gir de beste resultatene på avkodingen dersom det samtidig fokuseres på bokstaver. Når det gjelder språkforståelse er det høytlesing og vokabular-treningsopplegg de tiltakene som gir effekt, og som har størst praktisk betydning spesielt for barn som strever (Melby-Lervåg 2011).

Lese- og skriveforberedende aktiviteter

Etter *Språkleker - praktisk del* (Frost & Lønnegaard Universitetsforlaget, 1996)

Språkleker er en viktig del av den forberedende lese -og skriveopplæringen. Formålet er å stimulere den språklige bevisstheten hos barn, det vil si øke deres viten om det språket de snakker og gjøre dem bevisst at talespråket både har innhold (mening) og form (detaljer).

Les mer her: <http://lesesenteret.uis.no/getfile.php/Lesesenteret/pdf-filer/spraakleiker.pdf>

Nedenfor er hovedtemaene i språklekene satt opp i en modell basert på *Språkleker – praktisk del* (Frost og Lønnegaard). Rekkefølgen i språklekene er satt opp på basis av forskning.

Trinn i læringsarbeidet

LESEKLAR

Når man har vært gjennom alle stadiene under er man leseklar!

LYDER / FONEMER

Her hører man etter, undersøker og leker med de lydene som ord består av. Det er viktig å ta utgangspunkt i lydrette ord.

FRAMLyd

På dette stadiet undersøkes og lekes det med framlyder i ordene. Noen lyder er lettere å høre og si enn andre. Lek først med de lydene det er lettest å høre og si.

STAVELSER

Å leke med stavelser er neste skritt på veien til oppdagelsen av at det vi sier kan deles opp i mindre enheter: setninger, ord, stavelser.

Man kan for eksempel klappe stavelser i navn og ord og telle/sammenlikne hvor mange stavelser det i forskjellige ord.

ORD OG SETNINGER

Å leke med detaljene i talespråket gjør at man tilnærmer seg språkets form, dvs. at det man ser eller hører kan deles opp i mindre enheter.

Hva er et ord? Hva er en setning? Når vi forteller en liten, kort historie, kan vi kalle det en setning, og hver setning består av flere ord (bokstaver som står sammen).

RIM

Rim skjerper barnas lydoppmerksomhet og evne til å skjelle lyder. Rim får også barna til å legge merke til lydstrukturen i ord. Å rime er en del av tilnærmingen til å forstå at språket både har innhold og form.

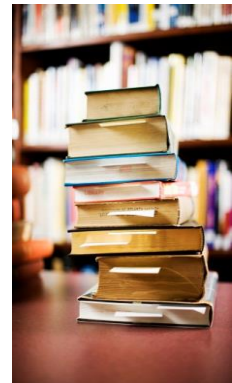
LYTTELEKER

Lytteleken gjør at barna blir mer oppmerksomme ovenfor lyd i sin alminnelighet. Det finnes mange måter å leke inn lytteøvelser på, for eksempel «Hviskeleken», «Hvor kommer lyden fra?», «Hvilken lyd hører du?» o.l.

Hva er lesing?

Dagens samfunn er i stor grad skriftspråkbasert, og våre leseferdigheter brukes til mange ulike formål. I hverdagen legger man kanskje ikke merke til hvor viktig lesing egentlig er, men det er vanskelig å fungere i samfunnet hvis man ikke har oppnådd funksjonelle leseferdigheter. Den svenske litteraturviteren Olof Lagercrantz beskriver lesing på følgende måte:

Vad sker när vi läser? Ögat följer svarta bokstavtecken på den vita papperet från vänster till höger. Och varelsen, natur eller tankar, som annan tänkt, nyss eller för tusen år sen, stiger fram i vår inbillning. Det är ett underverk större än att ett sädeskorn ur faraoernas gravar förmåtts att gro. Och det sker var stund.
(Lagercrantz, 1985, s. 7.)

Lesingens fremste mål er å forstå innholdet av det som står skrevet (Ehri, 1995), og å bruke budskapet til å danne ny kunnskap i samspill med den informasjon man allerede har (Sweet & Snow, 2003; s. 1). Det å kunne lese er nærmest en forutsetning for å lykkes i samfunnet. Mange ulike faktorer spiller inn i leseprosessen. De to mest vesentlige er avkoding og språklig forståelse, der avkoding er leserens evne til å sette skrift over til talespråk, ved blant annet å koble sammen riktig lyd til en bokstav eller bokstavkombinasjon. Er ikke leseren i stand til dette, kan teksten heller ikke forstås.

LESING = AVKODING X FORSTÅELSE

Lesing er derfor en sammenslåing av avkoding og forståelse, der begge disse elementene er nødvendige for en fullverdig leseprosess. Hensikten med lesing er følgelig å få med seg innholdet i teksten, men dette forutsetter at avkodingen er automatisert.

Leseutvikling

Modellen under beskriver de ulike nivåene i leseutviklingen og hva som mestres på hvert nivå. Modellen er hentet fra *Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder* (Godøy og Monsrud, Bredvet kompetansesenter 2011)

FASENE I NORMAL LESEUTVIKLING

Automatisering

6.	AVANSERT LESING	Eleven har høyt utviklede og stadig økende forståelsesstrategier som igjen er avhengig av god automatisk ordgjenkjenning.
		
5.	STRATEGISK LESING	Leseforståelsen står sentralt, elevene vurderer teksten nøye, leser om igjen og reflekterer over det leste. Lesing blir mer og mer et verktøy for kunnskapstilegnelse.
		
4.	AUTOMATISK ORDGJENKJENNING	Ordene blir fortløpende automatisert når elevene bygger opp kunnskap om ords stavemønstre. Hastigheten og sikkerheten i lesingen økes. Vi sier da at ord leses ortografisk.
		
3.	KONTROLLERT ORDGJENKJENNING	Ordene leses fonologisk, lyd for lyd – slik at det blir en nøyaktig ordavkodning. Når ord leses flere ganger, øker sikkerhet og hastighet. Dette kalles automatisering.
		
2.	ORDGJENKJENNING VED HJELP AV FONOLOGISKE HOLDEPUNKTER	I denne fasen brukes kompenserende strategier som å gjette ut fra ordets utseende eller gjette ut fra sammenheng – for eksempel lese den første/de første lydene i ordet og gjette på resten.
		
1.	ORDGJENKJENNING VED HJELP AV VISUELLE HOLDEPUNKTER	Ord gjenkjennes og leses som et bilde eller ved hjelp av visuelle holdepunkter som bokstavformer og ordlengde, men ikke ved hjelp av bokstavenes lyder. For eksempel MELK, Shell, Coca Cola osv.

Lesing som grunnleggende ferdighet

De grunnleggende ferdighetene er viktige redskaper for læring og utvikling i fagene, og for å kunne delta i skole, samfunns- og arbeidsliv. De er også viktige for elevens personlige utvikling og allmenndannelse.

Alle lærere
er leselærere

Leseferdigheter er sentrale i alle fag. Elevene skal utvikle ferdighetene fra å kunne trekke sammen bokstaver til ord på 1. årstrinn, til å bli funksjonelle lesere som kan lese og tolke alle typer tekster, fra romaner til tabeller og bruksanvisninger i videregående opplæring. Elevene skal lære å tolke tekster og lese mellom linjene, og de skal lære ulike lesestrategier for å mestre forskjellige typer tekster.

Lesing er en grunnleggende ferdighet som skal integreres i opplæringen i alle fag. Mål for grunnleggende ferdigheter er integrert i kompetansemålene der de bidrar til utvikling av og er en del av fagkompetansen. Alle lærere er leselærere med ansvar for lesing i sine fag.

Første leseopplæring

Gjennom videreutvikling av språklig bevissthet, bokstavlæring og arbeid med grunnleggende lesestrategier skal den første leseopplæringen føre til at eleven knekker lesekode.

Sentrale kompetansemål i norsk etter 2. trinn:

- leke, improvisere og eksperimentere med rim, rytme, språklyder, stavelser, meningsbærende elementer og ord
- vise forståelse for sammenhengen mellom språklyd og bokstav, og mellom talespråk og skriftspråk
- trekke lyder sammen til ord
- lese store og små trykte bokstaver
- lese enkle tekster med sammenheng og forståelse på papir og skjerm

Sentrale kompetansemål i *norsk* etter 4. trinn:

- lese tekster av ulike typer på bokmål og nynorsk med sammenheng og forståelse
- finne informasjon ved å kombinere ord og illustrasjon i tekster på skjerm og papir
- lese, reflektere over og samtale om egne og andres tekster
- variere stemmebruk og intonasjon i framføring av tekster

Videre leseopplæring

Å kunne lese omfatter å lese for å oppleve, lese for å lære og lese for å forstå resonnementer og framstillinger i et bredt spekter av tekstformer.

I den videre leseopplæringen utvikles elevens leseferdigheter til et verktøy for å lære. Det innebærer både videreutvikling av leseflyt og leseforståelse og utvikling av strategier for å tilegne seg, organisere og utdype informasjon i tekster.

Sentrale kompetansemål i *norsk* etter 7. trinn:

- lese et bredt utvalg norske og oversatte tekster i ulike sjangere på bokmål og nynorsk, og reflektere over innhold og form i teksten
- referere, oppsummere og reflektere over hovedmomenter i en tekst
- forstå og tolke opplysninger fra flere uttrykksformer i en sammensatt tekst

Sentrale kompetansemål i *norsk* etter 10. trinn:

- orientere seg i store tekstmengder på skjerm og papir for å finne, kombinere og vurdere relevant informasjon i arbeid med faget
- lese og analysere et bredt utvalg tekster i ulike sjangere og medier på bokmål og nynorsk og formidle mulige tolkninger
- uttrykke seg med et variert og nyansert ordforråd og mestre formverk, ortografi og tekstbinding

Avsporing i leseutviklingen

Modellen under er hentet fra *Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder* (Godøy og Monsrud, Bredvet kompetansesenter 2011). Modellen forklares slik i veilederen:

Modellen beskriver de ulike nivåene i leseutviklingen og hva som forventes å mestres på hvert nivå. Modellen beskriver også hvordan lesingen kan arte seg når eleven har sporet av fra en god leseutvikling. Jo tidligere avsporingen finner sted, jo større konsekvenser får det. Avsporingene kan forekomme på alle trinn i utviklingen. Når en elev har sporet av, bør han så snart som mulig hjelpes inn på rett vei (s.12).

Automatisering

6. AVANSERT LESING

5. STRATEGISK LESING

4. AUTOMATISK
ORDGJENKJENNING3. KONTROLLERT
ORDGJENKJENNING2. ORDGJENKJENNING
VED HJELP AV
FONOLOGISKE
HOLDEPUNKTER1. ORDGJENKJENNING
VED HJELP AV
VISUELLE
HOLDEPUNKTER**AVSPORING****SUBOPTIMALE LESERE**

Eleven har tilegnet seg automatisk ordgjenkjenning og noen strategier for forståelse, men kommer til kort i forhold til en god strategisk forståelseslesing.

FORSINKETE LESERE

Kommer gjerne til syne på mellomtrinnet. Eleven har brukt tiden til å få leseprosessen automatisert og er forsinket i forhold til hva som forventes av dem av mer avansert strategisk lesing. Strevet med å få leseprosessen automatisert har medført at de har lest lite.

IKKE-AUTOMATISERTE LESERE

Eleven har en sein lydering, sein lesing og bruker lang tid på å lese nye ord. Lange og vanskelige ord og ord med kompliserte konsonantopphopninger kan bli lest feil. Elevene støtter seg fremdeles til konteksten, og sammen med langsom og anstrengt lesing, går dette utover innholdsforståelsen.

KOMPENSATORISKE LESERE

Eleven bruker kompenserende strategier som å gjette ut fra sammenhengen, ordets utseende eller ved å lese den første/de første lydene i ordet og gjette på resten. En kompensatorisk leser kan også for eksempel blande bokstaver visuelt/auditivt, være utrygge på leseretningen, bytte plass på lyder, ha vansker med rettskriving o.l.

IKKE-ALFABETISKE LESERE

Eleven har vansker med lyd - bokstav koblingen, og mangler forståelse for at det er bokstavenes *lyder* vi leser og ikke bokstavnavnene. Elevene leser ved hjelp av visuelle holdepunkter som tegninger, bilder, farger, ordbilder/logoer, bokstavformer og ordenes lengde. Gjetting og det å huske ordene utenat er vanlige strategier i denne avsporingen.

Ressurslærere lesing i rælingskolen

Ressurslæreren er skolens ressursperson og spesialist på fagområdet og ledelsens rådgiver og støttefunksjon.

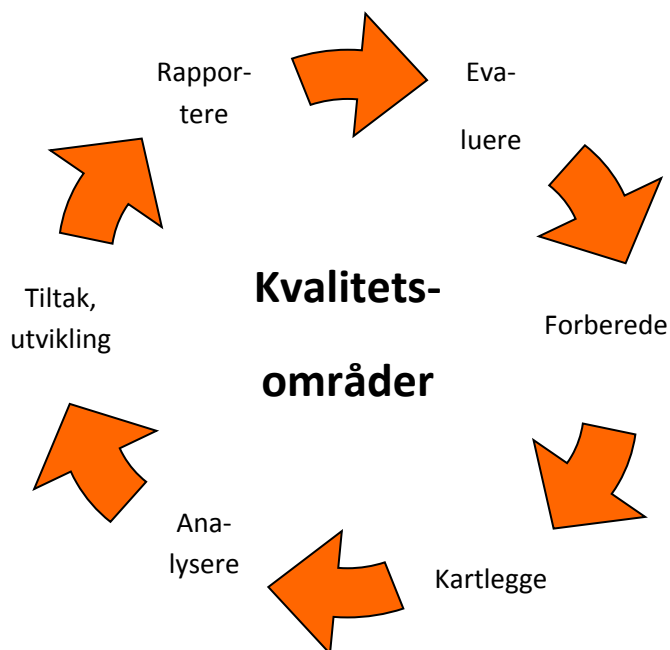
Ressurslærer har operativt og faglig ansvar for de definerte kvalitetsområdene i *Kartleggingsarbeid i rælingskolen* på områdene lesing og regning.

Funksjonen *ressurslærer lesing* er standard i rælingskolen fra 1. august 2013.

Ressurslæreren er skolens ressursperson og spesialist på fagområdet og ledelsens rådgiver og støttefunksjon. Ressurslærer skal være støtte og pådriver for

- systemforbedring
- forbedring av pedagogisk praksis
- systematisk arbeid med den enkelte elevs faglige utvikling
- tidlig tiltaksetablering med god kvalitet
- kompetanseutvikling på fagområdet

Ressurslærer har operativt og faglig ansvar for de definerte kvalitetsområdene i *Kartleggingsarbeid i rælingskolen* på området lesing. Arbeidsområdene følger modellen for kvalitetsarbeid med kartlegging i rælingskolen:

Kartlegging av språk- og leseutvikling i Rælingen

Helse	SATS (Screening Av To-åringers Språk) SPRÅK 4
Barne hage	TRAS (Tidlig Registrering Av Språkutvikling)
1.trinn	Bokstavtesten Nasjonal kartleggingsprøve
2.trinn	Nasjonal kartleggingsprøve
3.trinn	Nasjonal kartleggingsprøve
4.trinn	Ordkjedetesten Carlsten leseprøve
5.trinn	Nasjonal prøve
6.trinn	Kartleggeren
7.trinn	Kartleggeren
8.trinn	Nasjonal prøve
9.trinn	Nasjonal prøve
10.trinn	Kartleggeren

Kartlegging av språkutvikling på helsestasjonen

Helsestasjonen gjennomfører konsultasjoner på faste alderstrinn. I tillegg tilbys individuelle samtaler, *Åpent hus* og hjemmebesøk ved behov.

Informasjon og veiledning om språkutvikling er et gjennomgående tema. Barns syn og hørsel undersøkes og følges opp ved helsestasjonen, senere ved skolehelsetjenesten. Helsesøster kan også henvise til logoped.

Kartlegging

Helsestasjonene i Rælingen innførte kartleggingsmateriellet SATS og SPRÅK 4 i 2004. Materiellet er utarbeidet ved Institutt for spesialpedagogikk (UiO) for systematisk observasjon av barns språk på 2- og 4-årskonsultasjonene på helsestasjonen. Hensikten er å fange opp barn med særlige behov på et tidlig tidspunkt for å forebygge vansker eller risiko for å utvikle vansker.

SATS (Screening Av To-åringers Språk) er en systematisk språkbobservasjon som er utviklet til bruk ved toårskonsultasjonen på helsestasjonen.

Verktøyet består av kjente objekter i miniatyirutgave fra barnets hverdag som bamse, seng, skje, kopp osv., kartleggingsskjema, foreldreskjema og en veiledning. Barnet blir bedt om å leke med objektene på ulike måter og blir observert i forhold til hvordan det reagerer på spørsmål og oppgaver som blir gitt. På grunn av alderen fokuserer SATS primært på barnets språkforståelse, men språkproduksjon blir også nøye observert. I tillegg blir barnets samspill og oppmerksomhet vurdert.

SPRÅK 4 er en systematisk språkbobservasjon som er utviklet til bruk ved fireårskonsultasjonen på helsestasjonen. Verktøyet består av en enkel billedfolder, en veileder og et kartleggingsskjema som skal følges etter faste prosedyrer. Billedfolderen

danner bakgrunn for en dialog med barnet om hverdagssituasjoner. Oppgavene er valgt for å gi et mest mulig helhetlig bilde av barnets språkutvikling og omhandler språkforståelse, setningsstruktur, ordforklaring, billedforståelse, artikulasjon, preposisjoner, adjektiv, følelser, årsak-virkning, rekketelling, tallbegrep, farger, korttidshukommelse og setnings repetisjon. I tillegg blir barnets samspill og oppmerksomhet vurdert.

For minoritetsspråklige barn gjennomføres SATS på barnets morsmål. Avhengig av barnets språkkompetanse og foreldrenes mulighet til å formidle barnets ferdigheter på morsmålet, gjennomføres kartlegging med SPRÅK 4 enten på morsmål eller norsk.

Tidlig innsats

Tidlig innsats er viktig for å forebygge vansker og risiko for tilleggsproblemer, f.eks kommunikasjonsvansker som igjen kan ramme barnets evne til lek og samspill, sosiale og emosjonelle ferdigheter.

Når kartleggingene gir bekymring for barnets språkutvikling eller mistanke om forsinket språkutvikling, samarbeides det med foreldrene om hvordan de kan legge til rette for og støtte opp under utviklingen. Henvisning for videre utredninger hos logoped eller andre faginstanser vurderes også sammen med foreldrene.

Foreldreveiledning

Helsestasjonen har konsultasjoner individuelt og i grupper på faste alderstrinn: 6 uker, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 15 måneder samt 2 og 4 år.

Samtale og veiledning om språkutvikling er et gjennomgående tema, og informasjonsmateriell deles ut til alle foreldre.

I tillegg tas språkutvikling og betydningen av å lese høyt for barnet opp i utvalgte konsultasjoner, og ellers ved behov.

Skolestartundersøkelse

Skolehelsetjenesten gjennomfører skolestartundersøkelse når barnet er ca. 6 år. Der vurderes det bl.a. om barnet kan si r-lyden.

Foreldre til barn som ikke greier r-lyden, får tips til trening og det blir delt ut «øvings skjema» utarbeidet av logoped. Forebyggende helsetjenester har utarbeidet eget vurderingsmaterieil til dette formålet.

Kartlegging av barns språklige kompetanse i kommunale barnehager

TRAS - Tidlig registrering av språkutvikling i daglig samspill, er et observasjons- og kartleggingsverktøy for språk og språkutvikling hos barn i barnehagen. TRAS er myntet på barn mellom 2 og 5 år. Materiellet gjør det mulig å vurdere et barns språkutvikling i forhold til det som er forventet på ulike alderstrinn innenfor 8 områder - samspill, kommunikasjon, oppmerksomhet, språkforståelse, språklig bevissthet, uttale, ord produksjon og setningsproduksjon.

TRAS skjema inneholder kriterier for vurdering av barns utvikling innenfor de åtte ulike språkområdene. Det blå området handler om – samspill, kommunikasjon og oppmerksomhet og er nær knyttet opp mot brukssiden av språket.

Det røde området består av – språkforståelse og språklig bevissthet og representerer innholdssiden og bevisstheten om språket.

Det grønne området er – uttale, ordproduksjon og setningsproduksjon, som er formsiden av språket.

Områdene er på ulike måter vevd sammen, og utgjør et hele i forståelsen av barns språkutvikling. (TRAS; Espenakk, U. mf. (2003)

Meningen med TRAS er at barnet observeres i flere sammenhenger i daglige gjøremål for å få et sikkert bilde av om barnet mestrer, er på vei til å mestre eller ikke mestrer. Dokumentasjon og vurdering av barnas språklige kompetanse er grunnlaget og utgangspunktet for alt videre arbeid med enkeltbarnets språk i barnehagen.

Kartlegging av leseferdigheter i rælingskolen

Bokstavtesten:

Bokstavtesten er et måleredskap for den enkelte elevs utvikling gjennom alfabetiseringsprosessen. Hensikten er å tilpasse språkstimulerende tiltak ut fra den enkelte elevs ståsted. Testen gjennomføres tre ganger i løpet av 1.trinn.

Ordkjedetesten

Lesing består av to hovedkomponenter – ordavkoding og leseforståelse. Ordkjedetesten er en kort og enkel gruppeprøve som kartlegger elevens ferdighet i ordavkoding. Det tar ca. 15 minutter å gjennomføre testen i samlet klasse. Oppgaven består i å markere hvor det skal være mellomrom i en sekvens med fire ord som er skrevet sammen. Testen er standardisert for elever på 3. -10. trinn og kan også brukes som individuell test. Mer informasjon og bestilling her <http://www.logometrica.no/index.cfm?id=301186>

Carlsten leseprøve

Kartlegging av elevens funksjonsnivå i lesing og rettskriving. Kartleggingen omfatter en lesetest, samt en bokstav- og setningsdiktat.

Kartleggeren

Kartleggeren er et digitalt kartleggings- og rådgivningsverktøy for testing av elevenes faglige funksjonsnivå på områdene leseferdighet, rettskriving og ordforråd.

Nasjonale kartleggingsprøver

De nasjonale kartleggingsprøvene i lesing tester grunnleggende ferdigheter og tar utgangspunkt i kompetansemåla i alle fag der mål for lesing er integrert. Elever på 1. og 2. trinn kartlegges mot kompetansemål etter 2. trinn i Kunnskapsløftet, mens det på 3. trinn kartlegges mot kompetansemål etter 4. trinn.

Prøvene gir faglig og pedagogisk grunnlag for å organisere opplæringa, vurdere om det bør iverksettes tiltak og for å tilpasse opplæringa ut fra hver enkelt elevs forutsetninger.

Nasjonale prøver

Prøvene skal undersøke i hvilken grad elevenes ferdigheter er i samsvar med læreplanens mål for de grunnleggende ferdighetene i lesing.

Prøveresultatene skal bidra til å styrke det arbeidet skolen og lærerne gjør med underveisvurdering.

Videre skal prøveresultatene brukes som grunnlag for å vurdere i hvilken grad skolen lykkes med å utvikle elevenes ferdigheter i lesing, regning og i deler av faget engelsk.

STAS

individuell leseprøve STAS skal gjennomføres før drøfting med PPT.

STAS er en standardisert test i avkoding og staving som er utviklet for tidlig oppdagelse av lesevansker. STAS kartlegger leseprosessen og kan brukes fra slutten av 2. trinn og ut ungdomsskolen. Det er detaljerte normer for alle prøver og delprøver. Elevenes fremgang i avkoding og staving følges på samme prøve i forhold til normer og klassetrinn.

Testresultatene kan gi en profil over sterke og svake sider i avkodings- og staveferdighet.

I tillegg til de individuelle leseprøvene består STAS-materialet av gruppeleseprøver og orddiktater.

PPTs arbeid med språkvansker

Pedagogisk avdeling (PA) består av de som jobber med spesialpedagogisk hjelp i barnehagene, logopedtjenesten og pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT).

Språk består av både forståelse og artikulasjon/uttale. Først må hørselen sjekkes for å utelukke at vanskene skyldes dårlig hørsel.

Ved språkforståelsvansker skal saken drøftes med og eventuelt henvises til PPT. PPT tar også en vurdering på om det er behov for logopedhjelp i tillegg. Er det artikulasjonsvansker som skaper problemer for barnet i hverdagen, må barnet henvises direkte til logoped i PA. Henvisningsskjemaene finnes på kommunens hjemmeside.

PPT veileder både barnehager og skoler i forhold til språkvansker og hvordan stimulere barns språkutvikling. PPT samarbeider også med helsetjenesten i kommunen.

PPT har et lavterskeltilbud til alle foresatte som er bekymret for sitt barns språk og/eller utvikling og tar imot alle foresatte som ønsker en konsultasjon vedrørende sitt barns fungering. Dette tilbudet gis som en første mulighet for drøfting og veiledning og skjer uten at barnet blir henvist til PPT.

Hvis et barn har alvorlige vansker på området språk, bør barnet henvises til PPT for en vurdering av behovet for hjelp. Det er også PPT som vurderer om barnet trenger spesialpedagogisk hjelp i barnehagen.

Helhetslesing

Helhetslesing er en ramme med metodiske tiltak i spesialpedagogisk lese- og skriveopplæring utviklet av Jørgen Frost, og kan karakteriseres som en form for balansert leseopplæring. Under Helhetslesing jobbes det med den samme teksten gjennom tre ulike faser: A) helhet, B) del, C) helhet.

Først ligger fokus på styrking av elevens språklige kontroll, samtidig som et forhold mellom leseforståelse og avkodning utvikles. Deretter arbeides det videre med språklige detaljer i analysefasen. Da er elevens avkodningsferdigheter er i fokus. I den siste fasen vendes det, via sammenhengende lesing, tilbake til den opprinnelige teksten i helhet. Målet er å få eleven til å samordne språklig kontroll med økt innsikt i avkodning (Frost, 1999).

I fase A arbeides det med språklig innhold i en utvalgt tekst. Hovedmålet i denne fasen er å etablere språklig støtte som eleven trenger for å jobbe videre med avkodningstrening på detaljnivå. Først leser læreren teksten høyt for eleven og deretter leses teksten vekselvis både av lærer og elev, inntil elev mestrer teksten til en viss grad. Det er viktig at eleven følger med i teksten under høytlesing. Dette kan nås ved for eksempelvis å benytte ulike former for vekslesing.

I fase B fokuseres det på detaljene i språket/teksten. Målet med arbeidet med delene i fase B er å etablere gode avkodningsferdigheter hos eleven. Når man jobber med delene i fase B kan man ta utgangspunkt i *leseutviklingsmodellen*. Under denne fasen er det nyttig å gå frem etter *scaffolding* – prinsippet hvor læreren først modellerer arbeidsmåten før eleven gradvis overtar arbeid ved økende mestring. Læreren skal kontinuerlig bistå med hjelp og forklaringer om hvorfor den konkrete aktiviteten er relevant for elevens lesing (Godøy & Monsrud, 2008).

I fase C blir arbeid i fasene A og C integrert. Hovedfokus i denne fasen er selvstendig og flytende lesing. Resultatene fra detaljarbeid i fase B bør fremkomme tydelig ved elevens mestring a selvstendig lesing i fase C. I arbeidet i den siste fasen har refleksjoner rundt det som ble lest, en sentral rolle (Frost 1999, Godøy & Monsrud, 2008).

Forutsetningen for at de lesemetodiske prinsippene innenfor Helhetslesing lykkes er at læreren og elev er i kontinuerlig dialog. Dialog og en gjensidig evaluering er avgjørende når arbeidet med delferdighetene tilpasses til den enkelte elev. I følge Frost et al.,(2005), ligger hemmeligheten til gode resultater i elevens innsikt i egne kunnskaper og handlinger i arbeid med teksten. Innsikt kan hjelpe eleven å oppleve mestring.

Veiledet lesing

Metoden veiledet lesing ble først utviklet på New Zealand (Guided Reading).

Læreren legger opp til høyt aktivitets- og involveringsnivå hos den enkelte og tilrettelegger for utvikling av ulike lesestrategier slik at elevene kan lese nye tekster med forståelse. Veiledet lesing brukes også i arbeidet med fagtekster.

Veiledningens ulike faser:

- Førlesefasen/ motivasjonsfasen - skape førforståelse for teksten, aktivisere ordforrådet, snakke om forsidebildet og tittel. I denne fasen leses det høyt. Læringsmål presiseres
- Lesefasen - arbeide med leseforståelse, lesestrategier, virkemidler, ledetråder (meningsbærende, strukturelle, ortografiske og fonologiske) tabeller, illustrasjoner, ord, begreper i tråd med kompetansemål i Kunnskapsløftet. Elevene får lese enkeltvis.
- Etterarbeidsfasen/ oppsummering og refleksjon - snakke om teksten og strategiene som er brukt, elevene viser gjennom lesing, samhandling og kommunikasjon om de har nådd læringsmålet, forstår det de har lest og bruker nye ord og begreper.

Litteratur

Anmarkrud og Refsal (2010): Gode lesestrategier – på mellomtrinnet. Cappelen Damm

Aukrust, V. G. (2006): *Tidlig språkstimulering og livslang læring: en kunnskapsoversikt*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.

Dickinson, David K. og Tabors, Patton D.: *Beginning literacy with language*, 2001. Kap 1, 6 og 13. (89 s.).

Espenakk, U, Frost, F, Færevaaag, M.K, Horn, Erna, Løge, I.K, Solheim, R.G, Wagner, Å.K.H (2011). TRAS. Observasjon av språk i daglig samspill (TRAS-håndboka). Nasjonalt senter for leseopplæring og leseforskning, Universitetet i Stavanger

Frost, J. (1999). *Lesepraksis på teoretisk grunnlag*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag as.

Frost, J., Sørensen, P. M., Bone, W., Dolva, K. P. (2005). Leseprosjekt i Skedsmo 2004-2005. Effekten av lesemetodisk opplæring på årstrinn 3 for elever under kritisk grense. *Spesialpedagogikk*, 2005, side 45-49

Godøy, O. & Monsrud, M. B. (2011). *Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder*. Oslo: Bredtvet kompetansesenter

Ihlen, L.F, Malinovsky, L. (1998) Snakkepakken. Et språkutviklingsverktøy for barnehage og småskole.

Kunnskapsdepartementet: Stortingsmelding nr. 41 (2008-09) Kvalitet i barnehagen:

Kunnskapsdepartementet (2009): Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen, 2009

Lageracrantz, O. (1985). *Om konsten att läsa och skriva*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Kunnskapsløftet

Lervåg, A., & Aukrust, V. G. (2010). Vocabulary knowledge is a critical determinant of the difference in reading comprehension growth between first and second language learners. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51, 612-620

Lervåg, A. & Melby-Lervåg, M. (2009). Muntlig språk, ordavkoding og leseforståelse hos tospråklige: En sammenfatning av empiriske studier. I *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 4, s. 264-279

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver

Utdanningsdirektoratet (2013): *Språk i barnehagen – mye mer enn bare prat*

Lenker

[God leseopplæring – for lærere på ungdomstrinnet \(Udir.\)](#)

[Kartlegging i rælingsskolen](#)

[Lesesenteret.no](#)

[Rammeplan for barnehager](#)

[Snakkepakken - et språkutviklingsverktøy for barnehage og småskole](#)

[Språkleker – bindeledd til barnehage og fotfeste for den skriftspråklige utviklingen \(Jørgen Frost\):](#)

[Stortingsmelding nr. 41 \(2008-09\) Kvalitet i barnehagen](#)

[Tidlig språkstimulering og livslang læring: en kunnskapsoversikt. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet](#)

[Veileder til forskrift om kommunens helsefremmende og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten](#)